

TÜRK KÜLTÜRÜNDE BÜYÜ YAPIMINDA KULLANILAN OTLAR: SİVAS ÖRNEĞİ

Herbs Used in Spell Casting in Turkish Culture: Sivas Example

Şifanur SAMUR*

ÖZ

Türk kültürü, insanlık tarihi kadar eski ve köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte sürekli olarak gelişen bir yapıya sahiptir. Eskiye uzanan bu kök, arkaik dönemlerden devraldığı kültürel öğeleri de beraberinde getirmiştir. Bu kültürel öğelerden biri de büyüsel uygulamalardır. Büyü, insanlık tarihi açısından eski bir döneme uzanmaktadır. Eski çağlara uzanan büyü uygulamaları, ruhsal bir güç olarak değerlendirilebilmektedir. İnsanlar, baş edemedikleri sorunlarla mücadele ederken, tedavi edilemeyen hastalıklara çözüm ararken sıklıkla büyüden yararlanmışlardır. Hâlihazırda büyü pratiklerinde, yapılan büyü kadar kullanılan malzemelerin enerjileri ve sembolik anlamları da önemlidir. Kullanılan malzemeler ve yapılan büyü arasında bir denge söz konusudur. Bu çalışmada; büyüsel uygulamaların yapımında kullanılan otları belirlemek ve bu otların hangi büyü türlerinde kullanıldığını tespit etmek hedeflenmiştir. Bu sayede, Sivas'taki büyüsel uygulamalarda kullanılan otlarla beraber halk inançlarındaki yansımalarını görmek mümkün olacaktır. Bu otların tespiti, nitel araştırma yöntemlerinden olan derleme metodu kullanılarak gerçekleştirilmiş ve derlenen malzeme var olan bilgilerle harmanlanarak sunulmuştur. Sonuç olarak; Sivas'ın kültürel dokusuyla bezenmiş olan büyüsel uygulamalarda, çeşitli otların belirlenmiş olması büyüün, gelenekteki kültürel yerini anlamak açısından önemlidir. Bu doğrultuda ele alınan veriler ve sonuçlar, Türk kültüründeki sürekliliği kavramak ve akademik literatüre yeni bir perspektif sunmak hususunda önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Sözcükler: büyü, halkbilimi, metafizik, ot, Sivas.

ABSTRACT

Turkish culture, while having an ancient and deep-rooted history as old as human history, also possesses a continuously evolving structure. This ancient root brings with it cultural elements inherited from archaic periods. One of these cultural elements is magical practices. Magic extends back to ancient times in human history and can be regarded as a spiritual power. People have frequently turned to magic when facing unresolved issues or searching for solutions to incurable diseases. In

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye. E-posta: sifasamur@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0916-1700.

contemporary magical practices, both the magic performed and the energies and symbolic meanings of the materials used are important. There is a balance between the materials used and the magic performed. This study aims to identify the herbs used in magical practices and determine which types of magic they are employed in. By doing so, it will be possible to observe the reflections of folk beliefs in Sivas's magical practices with the herbs used. The identification of these herbs was conducted using the compilation method, one of the qualitative research methods, and the collected material was combined with existing information for presentation. As a result, the identification of various herbs used in magical practices, enriched by the cultural texture of Sivas, is important for understanding the cultural place of magic in tradition. The data and findings discussed in this context hold significant value in grasping the continuity in Turkish culture and offering a new perspective to the academic literature.

Keywords: magic, folklore, metaphysics, herb, Sivas.

Giriş

İnsanın anlam arayışını şekillendiren olgulardan biri olan büyü, çoğu zaman insanın fiziksel ve psikolojik sorunlarına çözüm bulmak adına başvurulan bir uygulama olmuştur. Büyü pratikleri kimi zaman ritüelistik bir şekilde gerçekleştirilirken kimi zaman da sözlü şekilde icra edilmiştir. Geniş bir anlam ağına sahip olan büyü, genel anlamıyla “Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir, füsün, bağı” ve “karşı durulamaz güçlü etki” şeklinde tanımlanır (TDK, 2005: 336). Büyü kelimesi için; Türkiye Türkçesi’nde “afsun, sihir, füsün”; Eski Türkçede sihirbaz, büyücü, bilgin, bilge anlamında “böğü” kelimesi kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında ise “büğü, böğü, buğ, buğu, büglük, büğü, büğ, bükü” şeklinde geçmektedir (Gülensoy, 2011: 197). Arapça “sihir”; Avrupa dillerinde “magie, magic” olarak geçen sözcüğün kökeni, Yunanca “mageia”dan gelmektedir. Eski İran dilinde bu sözcük, doğaüstü güçlere sahip olan rahip sınıfı maguşlara atfedilmektedir.¹ *Divanü Lugat-it-Türk*’te büyü kelimesi; “bilge kişi, pekiştirmeye büğü bilge denir” biçiminde yer almaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 211). Kadın şamana, Türkçede “udagan” denilmektedir. Bazı Türk boylarında ise “üdege” denilmekte ve bu terim “ev hanımı” anlamında kullanılmaktadır. Bu kelime Tunguz dilinde “utakan” haline dönüşmüş şekilde karşımıza çıkmakta ve “büyücü” anlamında kullanılmaktadır (Bayat, 2006: 132; Bayat, 2010: 53). Bayat, şamanlar hakkında bilgi verirken “Genel adı kam, bazı Türk

¹ Büyü sözcüğünün detaylı açıklaması için bk. (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

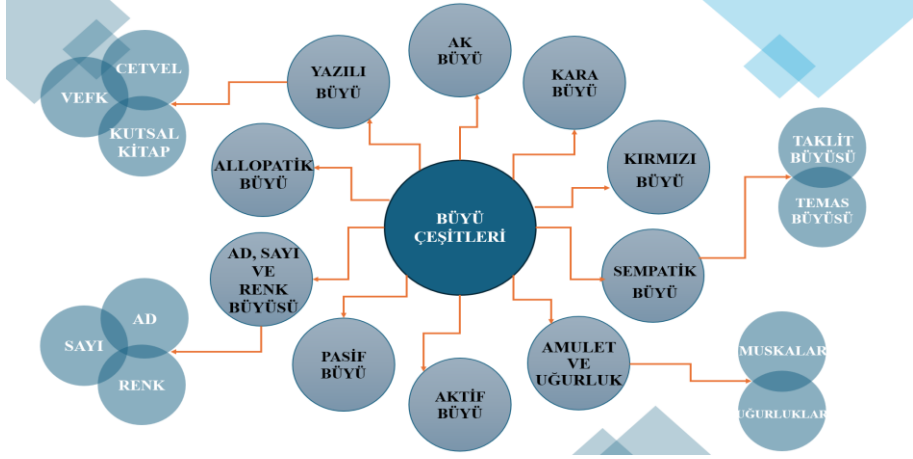
boylarında ise kan olan bu eski büyücü, hekim, falcı, kötü ruhlara kurbanın sunucusu vb. dini-sihirsel kişilikli şaman” olarak ele almıştır (2006: 133). Buradan hareketle denilebilir ki ilk büyücüler şamanlardır. Şamanizm, arkaik esrime -kendinden geçme- tekniklerinden biridir.

Şamanizm; gizemcilik, büyü ve din unsurlarını içeren bir inanç sistemidir (Eliade, 1999: 16). Büyücü ve şaman arasındaki fark ise büyücünün tükürük ve duayla, şamanın ise ruhlar aracılığıyla bu ritüeli gerçekleştirmesidir (Bayat, 2006: 169). Şaman, büyüü icra ederken daha çok tedavi edici yönüyle dikkat çekmektedir. Şaman, tedaviyi genel olarak “mistiko-majik” yani bütünsel ağırlıklı yapmaktadır. Bayat, şamanları; gerçek şaman ve sahte şaman olarak ikiye ayırarak gerçek şamanların ruhlar tarafından göreve çağrıldığı takdirde kabul etmek zorunda olması gerektiğini ve ruhların gücünü kullanarak onları kontrol altında tuttuklarını söylemektedir. Ayrıca gerçek şamanın koruyucu ruhu bulunmakta ve gizemli, mistik, mitsel bilgileri bu ruhlardan almaktadır. Sahte şamanları ise koruyucu ruhları bulunmayan büyücünün ve falcının yaptıklarını yapan kişiler olarak tanımlamaktadır (2010: 17). Seroşevsky'nin aktardığı bilgilere göre şamanları, güçlerine göre üç grupta incelemek mümkündür: Sonuncular, orta ve büyük şamanlar. Sonuncular, büyü gücüyle hafif hastalıkları sağaltabilmektedir. Orta şamanlar, sıradan büyücüler kategorisinde değerlendirilmekte ve yeteneklerine göre değişik düzeyde büyü yapmaktadırlar. Büyük şamanlar ise bu grubun en yeteneklileri ve güç bakımından en yüksek düzeyde olanlardır. Bu şamanlar, kudretli büyücüler olarak geçmekte ve karanlık dünyanın efendisi bile büyük şamanların itaatlerine ayak uydurmaktadır (2007: 214).

Büyü, birçok insanın başvurduğu bir yöntem olarak bilinmektedir. Büyüyü anlamak ve anlamlandırmak adına birden fazla tanım yapılmakla birlikte en yaygın ve en bilinen tanımlardan birisi Örnek'e aittir. Örnek; “Bilinen yollarla sağlanamayan şeyleri elde etmek, birine zarar vermek ya da zarardan korumak için bir takım gizli ‘güçleri’ kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacını güden işlemlerin tümüne büyü denir” (1966: 34) şeklinde bir açıklama getirmiştir. Örnek'in, büyü tanımından anlaşılacağı üzere insanların belli başlı olayları çözmek için başvurduğu yöntemlerin başında doğaüstü güçler gelmektedir.

Borataş'ın büyü tanımı ise “İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü diyoruz” şeklindedir. Fransızcadaki *magie* kelimesi, bilim dilindeki kullanımını karşılamaktadır. Halk dilinde ise kullanım sıklığı dardır (1994: 106). Yolcu, büyüü istedik sonuçların or-

taya çıkmasını sağlamak amacıyla yapılan kendi içinde tutarlı gözükən ancak rasyonel olmayan birtakım işlemler (Yolcu, 2018: 91) olarak tanımlanmıştır. En nihayetinde büyüü, “insanın zihnindeki sorulara yanıt almak amacıyla başvurduğu doğaüstü güçlerin yardımıyla belli ritüeller çerçevesinde çözülen gizemli olaylar” biçiminde tanımlayabiliriz.

Tablo 1. Örnek'in, büyü çeşitleri sınıflandırmasının tablolaştırılmış hali.

Büyü; ak büyü, kara büyü, aktif büyü, pasif büyü ve sempatik büyü yani taklit ve temas büyütleri olarak ele alınmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 167). Örnek ise büyüünün diğer kollarından bahsetmektedir. Ayrıca uygulanma şekillerine göre sınıflandırmıştır. Büyü, düşünce sistemine, psikolojik durumuna ve amaçlarına göre çeşitli kollara ayrılmaktadır. Bunlar; taklit büyüsü, temas büyüsü, ak büyü, kara büyü, aktif büyü, pasif büyü, av büyüsü vb. Taklit ve temas büyüsünü, sempatik büyütler olarak adlandırmaktadır. Ayrıca büyütleri, uygulama türlerine göre de sınıflandırarak; uzaklaştırıcı uygulamalar, hücum uygulamaları ve istekle ilgili uygulamalar şeklinde üç grupta incelemiştir. (Örnek, 1971: 141). Örnek, büyütleri dört kategoride incelemiştir ve alt başlıklara ayırmıştır. Bu başlıklar; işleyiş prensibine göre büyü türleri, yapılan uygulamanın niteliğine göre büyü türleri, yönelen amaca göre büyü türleri ve yazılı büyüdür. İşleyiş prensibine göre taklit ve temas büyüsü; yapılan uygulamanın niteliğine göre aktif, pasif ve allopatik büyü; yönelen amaca göre ise ak, kara ve kırmızı büyütler yer almaktadır (1966: 34-40). Frazer; taklit büyüsünü, “Eğer birini öldürmek istiyorsanız onun bir imgesini yaratır ve yok edersiniz; insanın, kişiyle onun imgesi arasındaki yakınlık (sempati) yoluyla, imgeye yapılan zararı sanki kendi bedenine yapılmış gibi hissettiğine ve imge yok edilirse kendisinin de aynı zamanda yok olması gerektiğine inanılır” şeklinde açıklamıştır (2014: 10). Ak büyü, toplu-

mun ve bireyin iyiliğini düşünen bir sistematiğe sahipken kara büyü, tamamen maddi ve manevi zarar vermeye yöneliktir (Örnek, 1971: 145). Aktif büyü, doğa olaylarını etkileyerek iradesi altına almaya yönelikken pasif büyüde, zararlı ve dış etkileri uzaklaştırmaya yönelik bir anlayış vardır. Amuletler yani muskalar, pasif büyüünün dinamiğini oluşturmaktadır. Bir diğer büyü ise bir şeyi karşıtıyla etkileyen allopatik büyüdür (Örnek, 1971: 146).

İnsana zarar vermeyi, bağlamayı, iyileştirmeyi ve bunun gibi çeşitli amaçlara sahip olan büyüler büyüler, kimi zaman dinden kimi zaman da tılsımlardan yararlanmaktadır. Örnek, büyüünün çabasını “mala-mülke, iyi ürün almaya, zararlı etkileri uzaklaştırmaya, insanlara iyilik ya da kötülük etmeye, yani dünyasal şeylere yöneliktir” şeklinde açıklamaktadır (1971: 133). Büyü ritüelleri, belli başlı bir amaca hizmet etmek için uygulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kullanılan malzemeler de büyüünün yerine gelmesiyle doğru orantılı bir işleve sahiptir. İncelenen büyüler çoğunlukla âşik etmek üzerine olup bunun dışında iyileştirmek ve zarar vermek gibi işlevlere sahiptir. Bu işlevler için bir sınırlandırmaya gidilerek yalnızca büyü yapımında kullanılan otlar çalışmanın hedef noktası olmuştur. Büyü yapılacağı esnada otların kullanılmış olması, kullanılan otun enerjisinden kaynaklı olarak tılsımları daha etkili kılmaktadır.

İnsanlar, büyücüler, hocalar, şifacılar, halk hekimleri ve hatta kamlar dâhil olmak üzere doğada var olan hemen hemen her otu şifa amaçlı kullanmaktadır. Bunlara istinaden Örnek; ilkelerin, gözlem yoluyla bilgi sahibi olduklarını söylemektedir: “Örneğin; bitkilerin insanları besleyen, türüne göre insanları zehirleyen, ya da tersine bazı hastalıkları iyi eden bir öze sahip olduklarına gözlem yolu ile varmışlardır” diyerek bir açıklama getirmiştir. Doğada var olan bu otların dinamik ve mistik kuvvete sahip olması dinamizm olarak açıklanmaktadır (Örnek, 1971: 28-30). Dinamizm ise tabuyu doğurmuştur. Tabu, olağanüstü güçle örüntülü olan her şeyin tehlikeli aynı zamanda çarpıcı olduğunu anlatan bir doktrine sahiptir (Örnek, 1971: 135-136). Büyü, pek çok kültür ve inanç sisteminde metafizik ve mistik güçleri neticesinde tabu olarak kabul edilmiş ve korkulan bir tür olmuştur. Büyüden korkulmasına istinaden en çok tercih edilen ve gizliliğine önem verilen bir yapıda olması da dikkate alınması gereken bir husustur.

Araştırma kapsamında, Sivas ve çevresinden 50 üzeri kişiyle mülakat yapılmıştır. İncelemeye dâhil olan 13 kişi, Sivas, köy ve ilçelerinde ikamet eden, yaptığı büyüde ot kullanan şahıslardır. Bu 13 kişiden dördü büyücü-hoca, 9 kişi de kendisine büyü yapılan kişilerdir. Kaynak kişilerle görüşme esnasında anlatılan büyülerin hangi amaca hizmet ettiği sınıflandırılmış ve

kullanılan malzemeler incelenmiştir. Ailenin iç huzurunu bozmak amacıyla keten tohumu kullanılmak suretiyle yapılan büyüden yararlanılmıştır. Eve, aileye bereket getirmek için safran-kivim-küvün/küpün otunun kökü, fesle-ğen, nane, tarçın ve karabiber kullanılarak büyüsel uygulama yapılmıştır. Sağaltma/tedavi etmek maksadıyla dikenli keven otunun kökü kullanılarak büyü yapılırken aşk hususunda kullanılan malzemelerle uygulanan büyü epeyce fazladır: Limon ağacı, dut yaprağı, ceviz yaprağı, karabiber tohumu, söğüt ağacının yaprağı, defne yaprağı, iğde ağacının yaprağı, çörekotu, soğan tohumu ve safran otu. Bir kişiye zarar vermek için yapılan büyüde, soğan kullanılmıştır. Yapılan büyüü bozmak gayesiyle zeytin çekirdeği, iğde çekirdeği pamuk, buğday ve tuzdan faydalanılmıştır. Bu malzemelerin seçilmiş olması Sivas'ta kolaylıkla bulunan bitkiler olmasından kaynaklı olabilmektedir. Ayrıca derleme esnasında görüşülen kaynak kişilerin genellikle köylerde ve ara mahallelerde yaşıyor olması da büyüyle uğraşan kişileri belirlemekte etkindir. Maddi ve manevi yetersizlik, insanların istediği unsurlara kolaylıkla ulaşacağına inanmaları sonucunu doğurmaktadır. Köylerde ve şehirlerde, zor geçinen insanların büyüyle uğraşıyor olması bu tür geleneklerin bu bölgelerde daha fazla yaşatıldığı ve yaygın olduğu anlamını taşımaktadır.

Büyü yapıma esnasında dualardan, ayetlerden yararlanılması, büyü-nün dini boyutunu anlamamızı sağlamaktadır. “Büyü ve din, işlevsel olarak, saf akıl ile gelenek ve deneysel düşünce sistemi için olmazsa olmaz bir tamamlayıcı unsurdur” (Malinowski, 2016: 164). Büyü ve din her zaman saf akıl ile anlaşılmemektedir. Aksine büyü, metafizik bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Büyünün, geçmişten günümüze aktarılan bir bilgi olması onun, halk inançları kapsamında değerlendirilmesine olanak sağlayarak genellikle sözlü gelenek ve uygulamalarla nesilden nesle aktarılmaktadır. Artun, kabul edilen dinin emir ve öğretileri dışında kalarak halkın kendi inandığı hükümleri uyguladığı ve nesilden nesle aktardığı inanmaları, halk inançları olarak açıklamaktadır (2011: 297). Büyüye inanma ve büyücülerin yaptığı işlemlerin tutup tutmayacağı konusunda Örnek; “Büyücünün kesinliği, büyü reçetesi, kutsallaştırılmış bir rutinden başka bir şey değildir” (1971: 136) diyerek açıklamıştır. Büyü ritüelleri, belirli tılsım ve formülize etme biçimleriyle kalıplaşmış şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kalıplaşan bu uygulama büyü-nün kutsallık ve aidiyet kazanmasını sağlamıştır.

Boratav; büyü reçetelerini sınıflandırmıştır. Bu reçeteler “konusu, etkilenecek kişi ya da kişinin yerini tutan hayvan veya nesne, etkileyici madde, etkileyici maddenin taşıdığı büyü-lük öge, etkileyici maddenin kullanılışı,

işlemin zamanı, işlemin tekrarlanma sayısı” şeklinde yer almaktadır (1994: 108-109). Büyü yapımında çeşitli amaçlara yönelik malzemeler kullanılmaktadır. Bu malzemelerin kullanım süreçleri çeşitli ritüellerin parçası olarak belirginleşmektedir. Kullanılan malzemelerin işleyiş şekli; yakma, yeme, içme ya da toprağa ekme biçimindedir. Büyüsel niteliğe sahip olduğuna inanılan bir şeyin yenilmesi, yakılması ya da içilmesi durumu gelişmiş kültürlerin pratiklerinde de görülmektedir. Bu pratiklerdeki tılsımlı sözlerin okunduğu maddelerin yenilmesi ya da üzeri yazılı şeylerin yutulması nesne ve büyüsel gücü etkileşime geçirmektedir (Örnek, 1971: 144).

Büyüyü uygulayan kişilerin, büyüünün gerçekleşmesi için kullandığı belli başlı sayılar vardır. Bu sayılar genel olarak büyüünün işleyişine ve etkisine hizmet etmektedir. Ritüel gerçekleştirilirken, yapılan uygulamanın kaç kere tekrar edileceği ve ritüel bittikten sonraki bekleme süresi metafizik sayılar etrafında dönmektedir. Derleme esnasındaki görüşmelerimiz neticesinde vardığımız sonuçlar çoğunlukla sayı adetlerinin gerçekleşmediği zaman işe yaramayacağı, yerine getirilemeyeceği ve etki etmeyeceği yönünde olmuştur. Sayılar, büyü pratiklerinde oldukça önemlidir. Büyü ritüellerinde uygulanan pratiğin sayı adedini yerine getirmemek, büyüünün başarısızlıkla sonuçlanacağını ileri sürmektedir (Örnek, 1971: 147). Genellikle bunların 3, 7, 9, 40, 41, 99 gibi rakamlar olması, sayılardaki büyüsel ve mistik güçlere işaret etmektedir.

Ailenin İç Huzurunu Bozma

Aile kavramı Türk kültür sisteminde son derece önemli bir olgudur. İlkel dönemlerde var olan klanlar, günümüzde aile kurumuna dönüşerek örgütlü bir yapı halini almıştır. Evrensel düzlemde aile kurumunun, insan türünün toplumsallaşma süreçlerini başlatan çok temel bir işleve sahip olduğu bilinmektedir (Çelik, 2022b: 13). Örgütlenen bu yapıyla beraber aile kavramı daha sistematik bir unsur olmuştur. Malinowski; aile kavramını oluşturan temel teorinin kültür olduğundan söz ederek insanın bir hayvan türü olduğundan ve soyunun devamlılığını sağlamak amacıyla biyolojik ihtiyaçlarını yerine getirirken kendine ikinci bir çevre yarattığından bahsetmektedir (2016: 41-42).

Yörede, ailenin iç huzurunu bozmak ve eve bereketsizlik getirmek amacıyla çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bir avuç keten tohumu, birbirini seven iki insanın evine gidilerek bir köşeye serpilir. Bu işlem bir büyücü tara-

findan, çeşitli ritüeller etrafında, vefk² yazılarak yapılmaktadır. Yapılan bu işlem, kötü niyeti göstermekte olup kara büyü olarak adlandırılan gruba dâhil edilmektedir (KK-1).

Bereket Getirme

Evi kötülükten, beladan korumak, huzuru ve bereketi için evin planı alınır. Safran-kivim-küvün/küpün otunun kökünü suda bekletip rengi çıkarılır. Kalemin içine mürekkep gibi çekilir. Sonra bu kalemle evin planının etrafına 21 gün boyunca okunur. İlk gün bir, ikinci gün iki, üçüncü gün üç şeklinde planın etrafına her gün bir harf -Ebced hesabıyla sayı çıkarılıp o harf yazılır-artırarak konur. Bazen hiç harf konmayabilir. 21 günün sonunda bu ot mezarra gömülür. Bu uygulamadan sonra evdeki nazar, büyü, sihir kalkar. O ev korunma kalkanı gibi korunur (KK-2).

Fesleğen, nane, tarçın ve karabiber bir bez parçasına muska şeklinde sarılır. Bu işlem gerçekleşirken yedi adet Ayet-el Kürsi okunmalıdır. Muska haline gelmiş olan bu otlar cepte ya da cüzdanda taşınmalıdır. Cin musallat olmuş, kötü ruhlardan korunmak isteyen kişileri korumaktadır. Bereket getirir (KK-3).

Sağaltma/Tedavi Etme

Böbrek taşıını düşürmek için dikenli otu -keven otu- alıp kökü kaynatılır. Kaynadıktan sonra suyuna okuyup üflenir. Yirmi dört saat içinde bu otlarla birlikte taşlar düşmeye başlar. Tuvalete çıktığı zaman taşların düştüğünü görür (KK-6). Kırsal kesim insanının içinde bulunduğu ekonomik yetersizlik ve geleneğe bağlılık hususu doktora gitmeyi dahi ayıp saymalarının bir neticesi olarak büyüsel pratiklere yönelmelerini doğurmuştur. Geleneksel çare olarak, sağaltmalar yaygınlaşmıştır (Örnek, 2000: 133).

Âşık Etme

Bir kadını veya bir erkeği kendine bağlamak veya âşık etmek amaçlı yapılan bir büyü çeşidinde limon ağacı kullanılmaktadır. Limon ağacının altına, büyücü tarafından okunan bir yumurta gömülür. Uzun süren bir süreç olmasına nazaran en etkili büyüdür. Zamanla toprağa karışan bu yumurta erkeği kadına/ kadını erkeğe âşık etmektedir (KK-3).

² Vefk, çeşitli sembollerle oluşturulan, tablonun içerisine harfler ve rakamlar yazılan, İslami ve ruhsal geleneklerde kullanılan tılsımlı tablo veya şemalardır. Herhangi bir dileğin, isteğin yerine getirilmesi amacıyla belirli bir düzen içerisinde tılsımlı sözlerle hazırlanmaktadır. Genellikle saman kâğıdı üzerine safran mürekkebi kullanılarak yazılmaktadır. Arap harfleri kullanılmasının yanında büyü yaparken en çok tercih edilen alfabe olan ay yazıtından yararlanılmaktadır (KK-7).

Birini, kendine âşık etmek ya da pişman etmek amacıyla iki adet dut yaprağı kullanılır. Bir yaprağa büyü yaptıran kişinin adı ve annesinin adı yazılır. Diğer yaprağa ise büyü yapılan kişinin adı ve annesinin adı yazılır. Üst kısımda büyü yapılan kişinin adının yazılı olduğu yapraklar sarılır ve yaprak kırk düğümlü ipe bağlanır. Ardından bağlanan yaprak yakılır. On bir gün sürenin ardından bu işlem gerçekleşmiş olur (KK-7).

İki adet ceviz yaprağı ve bir anahtar kullanılarak karşıdaki kişinin bağlanması veya âşık olmasını sağlanabilir. Bu yapraklardan birine âşık edilmek istenen kişinin annesinin adı ve kendi adı yazılır. Aynı şekilde diğer yaprağa da büyü yaptıran kişinin adı ve annesinin adı yazılarak üstüne anahtar konur ve anahtarın üstüne de âşık etmek istenilen kişinin adı olan yaprak konur. Anahtar ortada olacak şekilde yaprak katlanır. Bir toprağa gömülür. Eğer bu büyüün tesirinin daha etkili olması istenildiği takdirde yaprak yakılmalıdır. Ancak yakma işlemi sırasında âşık olması istenen kişinin, kendi özgürlüğüne dâhil olacağını da unutmamak gerekmektedir (KK-1).

41 adet karabiber tohumu kullanılarak âşık etme büyü yapılmaktadır. Büyüye başlanmadan önce sağa, sola, yere ve göğe doğru Ayet'el-Kürsi okunup üflenmelidir. Ardından odun ateşi yakılır. Her karabibere ayrı ayrı üç Felak, üç Nas suresi okunup üflenmelidir. Okunan her karabiber yakılan ateşe atılır. Ateşe attıktan sonra "X, Y'ye âşık olsun" denilir. Bu işlem 41 defa tekrarlanır, ardından dua edilir. Üç veya yedi gün süreyle işlem tekrarlanmalıdır (KK-11).

Hemen her toplumun mitolojik tasarımında ateşin kaynağı tanrılar dünyasına dayandırılmaktadır (Çelik, 2021). Bu köken tasarımı, ateşin, büyüsel pratiklerin de merkezine konumlandırılmasına neden olmuştur. Ateşin yakıcılığının yanında temizleyici özelliği, ateşe atfedilen gücü göstermektedir. Ateş sağaltma, korunma gibi pek çok arınma işlemlerinde başvurulan bir yöntemdir (Boratav, 1994: 65).

49 tane söğüt ağacının yaprağı büyücüye götürülür ilk gün yedi tane söğüt ağacının yaprağı kullanılır. Yedi yaprağın üstüne büyücü kendi adını, büyü yaptırmak isteyen kişinin adını, kızın/erkeğin ve annesinin adını yazar. Kızın/erkeğin adını ve büyü yaptırmak isteyen kişinin adı karşılıklı gelir. Yedi yaprağı üst üste koyup baş üstünde çevirerek bir şeyler okunur ve yakılır. Bu işlem yedi gün boyunca devam eder. 49 yaprağa yedi gün aynı işlemler uygulanır. Gitmek istediği zaman aynı uygulama tekrarlanır (KK-7).

Bağlama büyü, âşık etmek istedikleri kişi için yapılır. Yedi tane defne yaprağının üstüne erkeğin ve kızın adıyla annelerinin adı yazılır. Erkek ve

kızın ismi yan yana, annelerin ismi yan yana gelecek şekilde olmalıdır. Yedi gün boyunca bu işlem tekrarlanır. İşlem bitiminde 49 defne yaprağı kullanılmış olur. Yedi defne yaprağı her gün üst üste konulur ve yakılır. Kül haline gelene kadar o dumanda durulması gerekir. Yedi günün sonunda büyüün etkisi görünmeye başlar (KK-12).

Aşk büyüü yaparken üç tane içde ağacının yaprağına erkek ve kadının adı yazıp okunur ve bu üç yaprak yakılır. Üç gün üst üste aynı işlem uygulandıktan sonra büyü işlevini kazanmaya başlar (KK-5).

Bir erkeği ya da kadını eve bağlamak için tuz ve çörekotu beraber bir tavada yakılır. Kişilerin itaatkâr olması amacıyla yapılan bu yöntem bir büyücü ya da hocadan alınan okunmuş tuz ve çörekotunun birlikte ateşte patlatılması ile mümkün olmaktadır. Aynı zamanda tuzu yemeklerde kullanmak, çörekotunu da yedirmek hedef kişinin eve bağlanması açısından daha etkilidir (KK-8).

Tuz patlatma pratiğinde kullanılan hiçbir eşyanın, büyüsel bir dönüt almaya yönelik olmadığı aşikârdır. Kullanılan tüm araçlar yalnızca patlama eylemini yerine getirmek amaçlıdır. Çoğu kez, yalnızca ateşe atılan tuzun da patladığı görülmektedir. Tuz patlatmak yoluyla yapılan nazardan korunma yönteminde kullanılan araçlar hatta tuz dahil olmak üzere nazarı yok eden bir güce sahip değildir. Bu pratikler, temsili bir olay üzerine kuruludur ve nazarı yok eden tek şey sadece patlama eylemidir (Acıpayamlı, 1962: 26)

Bir soğan tohumuna âşık etmek istenilen kişinin ismi yazılarak bu tohum o kişinin evinin önüne gömülür. Soğan yeşermeye başlayana kadar her gece Yasin okunur ve yeşeren soğan âşık olması istenilen kişiye yedirilir (KK-10).

Birisini kendine âşık etmek, kısmetini açmak isteyen kişi büyücüye başvurduğu zaman kendisinden safran bitkisi istenir. Büyücü, bu bitkiyi çeşitli tılsımlı sözler ve ritüeller etrafında ezerek mürekkep haline getirir. Mürekkep haline gelmesi için ot, bir gün boyunca bir zemzem suyunun içerisinde bekletilmektedir. Ertesi gün yumuşayan ot sudan alınarak, gül suyu, amber ve misk ile iyice karıştırılıp harmanlanır. Ardından 41 Yasin, üç İhlas, bir Fatiha okunarak her okumadan sonra bu mürekkebe üflenir. Bu mürekkep, büyü yaptırmak için giden kişiye verilir. Evinin belli yerlerine ve üzerinde en çok taşıdığı eşya, kıyafet gibi malzemelere sürülür. Yedi gün içerisinde âşık edilmek istenen kişi derin düşüncelere dalar, rüyalardan ve kâbuslardan kurtulamaz. Büyünün daha tesirli olması için elde edilen mürekkepten sonra bir kâğıda Arap harfli ayetler yazılarak kağıt yakılır ve kişiye yedirilir. Üç gün içerisinde büyü etkisi başlar (KK-4). Aşk büyüü yapımında kullanılan bir

başka uygulamada ise kırmızı biber kullanılmaktadır. Artun'un aktardığına göre; "Aşk büyüü için kırmızı biber fırına atılır. Biber yandıkça, büyü yapılan aşkla yanar" (Artun, 2011: 312).

Zarar Verme

Bir kişiye zarar vermek amacıyla yapılan büyüler bulunmaktadır. Bu büyülerden biri soğan kullanılarak uygulanmaktadır. Bir soğan ortada ikiye bölünerek içine ayetlerin yazılı olduğu kâğıt konulur. Ayrıca bu kâğıtta zarar verilmek istenen kişinin Arap harfli adı da yazılmalıdır. Soğan tekrar birleştirilir ve ip yardımıyla bağlanır. Soğana, dikiş iğneleri batırılır. Her iğne batırılmasında X kişinin ciğeri için, kalbi için, beyni için vs. denilerek karanlık bir ortamda çürümeye bırakılır. Çürümeye başlayan soğan yavaş yavaş kişiye zarar verir (KK-9).

Yapılan Büyüyü Bozma

Yapılan büyüden kurtulmak için zeytin çekirdeği kullanılmaktadır. Bu çekirdek belli bir ritüel uygulanarak yakılır. Yakıldıktan sonra büyü yapılan kişinin etrafı Ayet'el-Kürsi okunarak tütsülenir. Bu işlem üç gün boyunca tekrarlandığı zaman büyüün etkisi azalmış hatta yok olmuş olur (KK-12).

"Tütsüleme ile ilişkili pratiklerin hepsinde yakma işlemi müşterektir" (Acıpayamlı, 1962: 30). Burada uygulanan tütsüleme işlemi, cincilik adı altında değerlendirilmektedir. Godya adı verilen yardımcıları, tütsüleme işleminden sonra dışarı çıkarak cinleri toplamaktadır. Godyalar, tütsü başına giderek cinlerden diledikleri şeyleri sorup öğrenmektedir. Ayrıca Godyaların tütsüledikleri kişiler de Godya olarak değerlendirilmektedir (Artun, 2011: 324).

İğde çekirdeği de bir tür büyü bozma yönteminde kullanılan bir malzemedir. İğde çekirdeği yakılarak kül haline getirilir; ıslak kına ve leylek pisliği ile karıştırılır. Bu karışım tekrar yakılarak üzerinde büyü olan kişinin etrafında gezdirilir (KK-7). "Kahvenin üzerine kırlangıç pisliği ekerek büyüye uğrayan kişiye içirmek" de uygulanan başka bir yöntemdir (Artun, 2011: 311).

İşlenmemiş bir pamuk iplik haline getirilir. İp halindeki bu pamuğa kırk adet düğüm atılır. Her düğümde yedi Felak, yedi Nas suresi okunarak bu işlem tamamlanır. Ardından bu ip bir bardak suyun içinde bekletilerek üzerindeki büyüün bozulması istenen kişiye içirilir (KK-6). Artun, pamuk kullanılarak yapılan bir ritüelden bahsetmektedir. Malta pamuğu kullanılarak yapılan bu yöntemde kırk bir düğümün her birine Nas ve Felak sureleri okunduktan sonra düğümleri çözüp pamuğu bir bardak suyun içerisinde bırakıp büyüülü olan kişiye içirilmektedir (Artun, 2011: 311).

“Gerdeğe girecek bir çiftin odasına iki tane muska yazılarak yataklarının yanına konulmuş. Gelin, bu muskaları gördüğü an odadaki diğer kişiler muskayı almış. On gün boyunca evden huzursuzluk gitmeyince gelinin kaynansı, hocaya başvurarak yapılan muskayı bozdurmak istemiş.” (KK-13). İki tane süzgecin içine tuz ve buğday konarak gelin ve damadın başında süzgeçler tutulup bu tuzlar eriyene kadar hoca dualar okur. Ardından buğday, filizlenmesi için toprağa ekilir. Bu şekilde büyüünün ortadan kalktığına inanılır.

Sonuç

İnsanın anlam arayışını bir sebebe bağlamasını sağlayan büyü, karşıdaki insanın istemediği durum, olay veya eylemleri yaptırmaya yönelik işlemlerdir. Yapılan büyülerinin genel amacının kötü ya da olumsuz olmasının yanında az da olsa iyi amaca hizmet eden büyüler de bulunmaktadır. Metafizik ya da ruhsal pratiklerden oluşan büyüler, insanların hayatlarına yön veren veya değiştiren bir anlam ağına sahiptir. Türk kültür ve inanç sistemine göre büyüünün yasaklanmış olması onu tabu olmaktan ileri götürmemektedir. Büyü yapmak, büyüye başvurmak, İslam inancı açısından günah sayılan bir eylemdir. Buna istinaden büyüye inanan ve çeşitli ritüellerden sonuç almayı bekleyen insanlar da bulunmaktadır. Bu insanlar genel olarak geçim sıkıntısı yaşayan, büyü neticesinde istediklerini elde edip mutlu olabilen, yeterli eğitim alamamış grubu kapsamaktadır. Maddi ve manevi zorluklar yaşayan kimselerin, son çare olarak başvurduğu bu yöntem psikolojik açıdan değerlendirildiğinde bir tür sosyal destek mekanizmasıdır. “Bir kişi büyüye neden başvuruyor?”, “İnsanlar neden büyü yapıyor?” sorularının altında yatan sebepler, bilinmeyene duyulan merak ve karşıdaki kişiyi kontrol etme çabasıdır. Büyü yapılan kişi üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaktadır. Bu kişilere, istemedikleri bir durumu dayatma, yaptırma ve sosyal hayatlarında zorluklar yaşatma gibi olumsuzluklar söz konusudur.

Sivas merkez, ilçe ve köylerinde yapılan büyüler; aile düzenini bozmak, iyileştirmek, âşık etmek, bereket getirmek, zarar vermek ve yapılan büyüü bozmak amaçlıdır. Sivas’ta, büyü yapımında kullanılan otların listesi epeyce uzundur. Bunlar; buğday, ceviz yaprağı, çörekotu, defne yaprağı, dikenli keven otunun kökü, dut yaprağı, fesleğen, iğde ağacının yaprağı, iğde çekirdeği, karabiber, karabiber tohumu, keten tohumu, limon ağacı, nane, pamuk, safran otu, safran-kivim-küvün/küpün otunun kökü, soğan, soğan tohumu, söğüt ağacının yaprağı, tarçın, tuz ve zeytin çekirdeği olarak sıralanabilir. Bu otların çoğunluğu, Sivas’ta yetişirken bir kısmı da kolaylıkla başka yerlerden temin edilebilen otlardır. Araştırma sahasından elde edilen

veriler, Sivas'taki büyü pratiklerinde otların yaygın biçimde kullanıldığını göstermektedir. Geleceği biçimlendirmek amacıyla başvurulan pratiklerde doğaya ait öğelerden yararlanma eğilimi, Türk mitolojik kavrayışında öteden beri varlığı bilinen insan-doğa bütünselliğinin (Çelik, 2022a) bir yansıması olarak düşünülebilir. Buna ek olarak büyü pratiklerinde kullanılan otların etki gücünün sadece kendi özlerinden kaynaklanmadığı düşünülmektedir. Kullanılan otların güçlerini pekiştirmek maksadıyla kutsallığına inanılan sözel kalıplara başvurulmaktadır. Söz kalıplarının kaynağı ise İslami gelecektir. Kutsallığına inanılan söz ve otun bütünleşik kullanımı, İslam ve büyü pratikleri arasındaki sınırı belirsizleştirmekte ve icracıların kendilerini daha meşru bir alana konumlandırmalarına katkı sunmaktadır.

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan (1962). "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar". *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 20(1-2): 1-40.
- Artun, Emrah (2011). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bayat, Fuzuli (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çelik, Adil (2021). "Ateşin Mitolojik Kökeni: Türk ve Yunan Mitolojilerindeki Tasarımların Karşılaştırılması". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 27(9): 303-318.
- Çelik, Adil (2022a). "İnsan-Doğa Bütünselliğinin Türk Mitolojisindeki Kökleri". *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*. Ed. M. Ali Yolcu. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Çelik, Adil (2022b). *Türk Folklorunda Levirat*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınları.
- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.

- Frazer, James George (2014). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri-I*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gülensoy, Tuncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C.1*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud (2005). *Divânü Lugâtî't-Türk*. Çev. Seçkin Erdi ve Serap Tuğba Yurteser. İstanbul: Kocabalı Yayınları.
- Malinowski, Bronisław (2016). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. Çev. Saadet Özkal. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Seroşevsky, V. L. (2007). *Saka Yakutlar*. Çev. Arif Acaloğlu. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yolcu, Mehmet Ali (2018). "Türk Halk Kültüründe Tarımsal Ürünlerin Bolluğunu Amaçlayan Ritüeller ve Büyüsel İşlemler". *Motif Akademi*, 11(23): 90-95.

Kaynak Kişiler

- KK-1: Kadın (d. 1978), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 25 Kasım 2023, Sivas.
- KK-2: Kadın (d. 1989), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 25 Kasım 2023, Sivas.
- KK-3: Erkek (d. 1975), Çiftçi, Görüşme Tarihi: 2 Kasım 2023, Sivas.
- KK-4: Kadın (d. 1928), Diyetisyen, Görüşme Tarihi: 3 Aralık 2023, Sivas.
- KK-5: Kadın (d. 1988), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 4 Aralık 2023, Sivas.
- KK-6: Kadın (d. 1952), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 8 Aralık 2023, Sivas.
- KK-7: Erkek (d. 1961), Çiftçi, Görüşme Tarihi: 1 Mart 2024, Sivas.
- KK-8: Kadın (d. 1979), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 20 Ocak 2024, Sivas.
- KK-9: Kadın (d. 1999), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 19 Ocak 2024, Sivas.
- KK-10: Kadın (d. 1969), Emekli, Görüşme Tarihi: 26 Mart 2024, Sivas.
- KK-11: Erkek (d. 1966), Esnaf, Görüşme Tarihi: 2 Nisan 2024, Sivas.
- KK-12: Erkek (d. 1988), Esnaf, Görüşme Tarihi: 30 Nisan 2024, Sivas.
- KK-13: Kadın (d. 1972), Çalışmıyor, Görüşme Tarihi: 8 Haziran 2024, Sivas.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” ereve-sinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu alışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde şifanur Samur tarafından yazılan “Sivas ve çevresinde Büyücülük Folkloru” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca 29–31 Mayıs 2024 tarihleri arasında yapılan Sivas Cumhuriyet Üniversitesi IV. Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Teřekkür: Tez danışmanım Doç. Dr. Adil elik’e teşekkür ederim.

Etik Kurul Belgesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Deđerlendirme Kurulu, 25.12.2023 tarih ve E-99711239–050.01.04 sayılı belge.

ıkar atışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar atışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: *This study was produced from the master’s thesis titled “Witchcraft Folklore in Sivas and Its Surroundings” written by şifanur Samur at the Institute of Social Sciences at Sivas Cumhuriyet University. It was also presented as an oral presentation at the Sivas Cumhuriyet University IV. Graduate Student Symposium held between 29–31 May 2024.*

Acknowledgments: *I would like to thank my thesis advisor Assoc. Prof. Dr. Adil elik.*

Ethics Committee Approval: *Sivas Cumhuriyet University, Social Sciences Scientific Research Proposal Ethics Evaluation Board, document dated 25.12.2023 and numbered E-99711239–050.01.04.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*